च वादस्थेषु तद्विरुद्धतदन्यवोः" ।६।७ इति मेदिनी निषेधेन वाक्ये निषेधेन स्वरूपार्थे प्रकृतार्थे इत्येकम् तेनाभावेन न पौनरुक्त्यम् । "मघ्नामि कौरवशतं समरे न कोपात्" वेणी० । "द्वौ नञौ प्रकृतमर्थं गमयतः" यथा "नाविष्णुः कीर्त्तयेद्विष्णुं नाविष्णुर्विष्णुमर्चयेत् । नाविष्णुः संस्मरेद्विष्णुं नाविष्णुर्विष्णुमाप्नुयात्" इति महाभारतम् । असन्देहार्थं "नञ्" पा० "तत्पुरुषो नञ्कर्मधारयः" पा० निर्देशाद्वा गदत्येऽपि न कुत्सम् । "तिङि चोदात्तवति" पा०च पचति लावुन इत्यादौ असमासेऽपि नञो नञोपः ।

मसमासादिनञर्थनिर्णयादिकं वैयाकरणभूषणसारे यथा "नञ्समासे अपरस्य प्राधान्यात्सर्वनामता । आरोपितत्वं नञ् द्योत्यं नञ्समोऽप्यतिसर्ववत्" । नञ् समासे अपरस्य उत्तरपदार्थस्य प्रधान्यात्सर्वनामता सिध्यतीति शेषः । अत एव आरोपितत्वमेव नञ् द्योत्यमित्यभ्युपेयमिति शेषः । असर्वदृत्यादावारोपितः सर्वदृत्यर्थे सर्वशब्दस्य प्रधान्याऽबाधात्सर्वनामता सिद्ध्यति । अन्यथा अतिसर्वदृत्यत्रैव सा न स्यात् । घटोनास्तीत्यादावभावविषयकबोधे तस्य विशेष्यतायाएव दर्शनात् । अत्रस्तीत्या न स आर्थोबोधो मानसः । तथा चान्यथाऽसर्वस्थे इत्याद्यसिद्धिप्रसङ्गइति । अत्रचारोपितत्वमारोपविषयत्वम् आरोपमात्रं वाधौ विषयत्वं संसर्गइति निष्कर्षः । द्योत्यत्वोक्तिर्निपातानां द्योतकत्वमभिप्रेत्य । घटोनास्ति अब्राह्मण इत्यादावारोपबोधस्य सर्वानुभवविरुद्धत्वात्प्रकारान्तरमाह ।"अभावो वा तदर्थोऽस्तु भाष्यस्य हि तदाशयात् । विशेषणं विशेष्योवा न्यायतस्त्ववधार्यताम्" । तदर्थोनञर्थः अर्थपदं द्योत्यवाच्यत्वपक्षयोः साधारण्येन कीर्त्तनाय । भाष्यस्येति । तथाच नञ्स्थले महाभाष्यम् । "निवृत्तपदार्थकः" इति । निवृत्तं पदार्थो यस्य "नपुंसके भावे क्तः" पा०इति क्त अभावार्थकइत्यर्थः । यत्तु निवृत्तः पदार्थोयस्मिन्नित्यर्थः साहश्यादिनाध्यारोपितब्राह्मण्यः क्षत्रियादयोऽर्थो यस्येत्यर्थःइति कैयटः तन्न आरोपितब्राह्मण्यस्य क्षत्रियादेरनञ्वाच्यत्वात् । अन्यथा साहश्यादेरपि वाच्यतापत्तेः । यत्तूक्तं "तत्साहश्यमभावश्च तदन्यत्वं तदल्पता । अप्राशस्त्यं विरोधश्च नञर्थाः षट् प्रकीर्त्तिताः" इति पठित्वा अब्राह्मणः अपापम् अनश्वः अतुदरा कन्या अपयोधा अन्येभ्योऽन्येभ्यः अधर्मा इत्युदाहरन्ति तत्तार्थिकार्थमभिप्रेत्येति कल्पनीयम् । विशेषणमिति प्रतियोगिनीति शेषः । तथा च सर्वपदे सर्वनामसंज्ञा । "अनेकमन्यपदार्थे" पा० "सेव्यतेऽनेकया सप्ततापाङ्या" इत्यादावेकशब्दार्थप्राधान्यादेकवचननियमः । अब्राह्मण इत्यादावुत्तरपदार्थप्राधान्यात्तत्पुरुषत्वम्, अत्रं भवति अनत्रं भवतीत्यादौ युष्मदस्मदादिदिव्यवस्था चोपपद्यते अन्यथा त्वद्भावोमद्भावइतिवद्भावांशे युष्मदस्मदोरन्वयेन युष्मत्सामानाधिकरण्यस्य तिङ्सत्त्वात्युष्मदव्यवस्था न स्यात् । अत्रस्ते च भेदप्रतियोगित्वदभिन्नान्वयिका भवनक्रियेत्यन्वयात्सामानाधिकरण्यं नानुपपन्नमिति भावः । विशेष्योवेति प्रतियोगिन इति शेषः । अयं भावः । गौणत्वेऽपि नञ्समासे "सुतत्तदोः सुप्तोपोऽक्षोरनञ्समासे हलीति" पा०ज्ञापकात्सर्वतासंज्ञा नानुपपन्ना । अतः शिव इत्यत्र सुप्तोपवाद्यादानञ्समास इति हि विशेषणम् । नच तत्र तच्छब्दस्य सर्वनामतास्ति गौणत्वात् । अकोरित्यकञ्ग्रहणाद्वा सर्वनाम्नोरेव तत्र अकारवाभावात्तयोरानञ्समास इति ज्ञापकं सुवचम् । "अनेकमन्यपदार्थे" पा०इत्यादावेकवचनं विशेष्यानुरोधात् । "सुवामन्त्रिते पराङ्गवत् स्वरे" पा० इत्यतोऽनुवर्त्तमानसुबग्रहणात् विशेष्यमेकवचनान्तमेव । विशामेकवचनात् द्विवचनोपादाने बहूनां, बहुवचनोपादाने द्वयोः बहुत्वोक्तिर्न सिध्येदित्युभयसंग्रहायैकवचनं जात्यभिप्रायमौत्सर्गिकं वा । सेव्यतेऽनेकयेत्यत्रापि योग्यतेति विशेष्यानुरोधात्स्त्रियां सेवनान्वयबोधनाय चैकवचनं न तूत्तरपदार्थप्राधान्यप्रयुक्तम् । अतएव "पतन्त्यनेके जलधेरिवोर्मय" इत्यादिकमपि सुपपादम् । अत्रं भवतीत्यादौ युष्मदस्मद्भिन्ने तथा नञ् द्योतकः तथा च भिन्नेन युष्मदर्थेन तिङः सामानाधिकरण्यात्युष्मदव्यवस्था । त्वद्भिन्नाभिन्नान्वयिका भवनक्रियेति शाब्दबोधः । एवं न त्वं पचसि इत्यत्र त्वदभिन्नान्वयकपाकाश्रयभावनाभावः घटोनास्तीत्यत्र घटाभिन्नान्वयकास्तित्वाभाव इति रीत्या बोधः असमस्तनञः क्रियायामेवान्वयात् । अथाभावोऽत्यन्ताभावस्तदन्योन्याभावस्तद्रूपेण तद्रूपेण बोधादित्याद्यन्यत्र विस्तरः" ।

शब्दचिन्तामणौ तु अभावएव नञो लक्ष्यार्थ इति समर्थितम् यथा

"नञ्समासेऽब्राह्मणमानयेत्यत्र पर्युदासे पूर्वपदे नञ्युत्तरपदार्थसम्बन्धिनि क्षत्रिये वणिजि वा अघटः घट इत्यादौ प्रसज्यप्रतिषेधार्थे नञि सामानाधिकरण्यादभावस्य वा व्यासेऽपि न घटः घटइत्यादौ यथा शुक्लघटः इत्यत्र